

tecrübesini arttırmak için Şam'a giderek bir süre orada kaldı. Dinî ilimlerde, özellikle de fıkıh, usul ve Arap dili gramerinde kendini yetiştirerek yaşadığı dönemde Hanbelî mezhebinin en önde gelen şahsiyetlerinden biri oldu. İlminin yanı sıra ahlâk ve yaşayışıyla da toplumun saygısını kazanan İbnü'n-Neccâr Hanbelî kâdilkudâtı olarak tayin edildi. Böylece yargı, öğretim ve fetva işlerinde babasının yerini aldı. 955'te (1548) hacca gitti. İbnü'l-İmâd, İbnü'l-Gazzî ve İbn Şattî gibi müellifler, İbnü'n-Neccâr'ın 980 (1572) yılı civarında vefat ettiğini söylemekteyse de onun arkadaşı Abdülkâdir b. Muhammed el-Cezîrî'nin *Dürerü'l-ferâ'idü'l-munazzama* adlı eserine atıfta bulunan İbn Humeyd (*es-Sühubü'l-vâbile*, II, 856) ölüm tarihini 18 Safer 972 (25 Eylül 1564) olarak vermektedir. Cenaze namazını oğlu Muvaffakuddin Ezher Camii'nde kıldırdıktan sonra vasiyeti üzerine Kahire'deki Türbetülmücâvirin'de Şemseddin el-Alkamî'nin kabri civarında, Zeynüddin el-İrâkî'nin mezarına yakın bir yere defnedildi.

Ders arkadaşı Abdülkâdir el-Cezîrî, Şehâbeddin eş-Şüveykî'nin Medine'de ve onun öğrencisi Mûsâ el-Haccâvî'nin Şam'da vefatından sonra İslâm dünyasında İb-

nü'n-Neccâr'dan daha büyük bir Hanbelî âlimi kalmadığını belirtmekte (a.g.e., II, 855), Abdülvehhâb eş-Şa'rânî ise vefatıyla birlikte Mısır'da Hanbelî mezhebinin de söndüğü söylenen İbnü'n-Neccâr'la kırk yıla yakın dostluğu bulunduğunu ve onun kadar edepli bir kişi görmediğini kaydetmektedir (Kemâleddin el-Gazzî, s. 141-142).

Eserleri. 1. *Münthe'l-irâdât fi cem'îl-Muknî' ma'a't-Tenkih ve ziyâdât* (I-III, Beyrut, ts. [Âlemü'l-kütüb], Buhûti'nin şerhiyle birlikte). Müellifin Şam'da iken yazdığı bu kitap, Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin çok rağbet gören *el-Muknî'i* ile Ali b. Süleyman el-Merdâvî'nin *et-Tenkihü'l-müşbi' fi tahriri ahkâmî'l-Muknî'* adlı eserlerine bazı eklemelerde bulunulup çıkarmalar yapılmak suretiyle hazırlanmıştır. Bizzat müellifi tarafından Me-ûnetü üli'n-nühâ 'ale'l-Müntehâ adıyla şerhedilen eser üzerine başka birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır (Abdullah b. Ali es-Sübeyî, s. 298). Bunlar arasında Buhûti'nin *Deķā'iku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ* (Şerhu Münthe'l-irâdât) adlı şerhiyle (I-III, Beyrut, ts. [Âlemü'l-kütüb]; I-IV, Kahire 1319-1320 [Keşşâfû'l-kınâ'nın kenarında]) *İrşâdû üli'n-nühâ li-Deķā'ikü'l-Müntehâ* adlı hâşiyesi en meşhurlarındandır. Ayrıca Mer'î b. Yûsuf, *Müntehel-irâdât* ile Haccâvî'nin *el-İknâ'ını Gâyetü'l-müntehâ fi'l-cem' beyne'l-İknâ' ve'l-Müntehâ* adıyla bir araya getirmiştir (nşr. M. Cemîl eş-Şattî – M. Züheyr eş-Şâvîş, I-III, Dimaşk 1378). Hanbelî mezhebinin müteahhir âlimlerinin çok itibar ettikleri, fıkıh dersleri ve fetvaları için el kitabı olarak kullandıkları *Müntehel-irâdât* daha sonraki Hanbelî literatüründe de etkilmiştir. Meselâ Mer'î b. Yûsuf'un *Delilü't-tâlib li-neyli'l-meâlîb* adlı eseri (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Beyrut 1985) âdetâ *Müntehel-irâdât*'ın bir muhtasarı gibidir. 2. *el-Muhteberü'l-mübteker şerhu'l-Muhtaşar* (Şerhu'l-Kevkebi'l-münir). İbnü'n-Neccâr, Merdâvî'nin Hanbelî mezhebinin temel usul kaynaklarından biri olan *Tahrirü'l-menkûl fi tehzîbi 'ilmi' uşûl* adlı eserini *Muhtaşarü't-Tahrir* (*el-Kevkebü'l-münir*) adıyla ihtisar etmiş (Chester Beatty Library, nr. 3292/6 [müellif hattı]), ardından bu muhtasara *el-Muhteberü'l-mübteker şerhu'l-Muhtaşar* ismiyle bir şerh yazmıştır. Şerhi Muhammed Hâmid el-Fikî yayımlamışsa da (Kahire 1372/1953) bu neşir eksik bir nüshadan yapıldığı için orijinal metnin ancak üçte biri kadardır. Daha sonra Muhammed ez-Zühaylî ve Nezîh Hammâd, çeşitli nüshalarıyla karşıla-

tırmak suretiyle şerhin tamamının ilmi neşirini yapmışlardır (I-IV, Dimaşk 1400-1402/1980-1982). İbnü'n-Neccâr'ın kütüphane kayıtlarında Arapça gramerine ve Kur'an tecvidine dair bazı küçük risâlelerine de rastlanmaktadır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 363, vr. 16-29).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî, *Şerhu'l-Kevkebi'l-münir* (nşr. Muhammed ez-Zühaylî – Nezîh Hammâd), Dimaşk 1400/1980, neşredenlerin girişi, I, 12; Buhûti, *Şerhu Münthe'l-irâdât*, Beyrut, ts. [Âlemü'l-kütüb], I, 3-9; *Keşfû'z-zunûn*, II, 1853; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 390; Kemâleddin el-Gazzî, *en-Na'tü'l-ekmel* (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız – Nizâr Abâza), Dimaşk 1402/1982, s. 141-142; İbn Humeyd, *es-Sühubü'l-vâbile 'alâ darâ'ihî'l-Hanâbile* (nşr. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd – Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Beyrut 1416/1996, II, 854-858; Muhammed eş-Şattî, *Muhtaşaru Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Fevâz ez-Zemerlî), Beyrut 1406/1986, s. 96-97; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 447; Karatay, *Arapça Basmalar*, s. 340, 377; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 233; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1955, II, 17; VII, 110; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VIII, 276-277; Abdülkâdir b. Bedrân, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut 1405/1985, s. 439-441, 461; Abdullah b. Ali es-Sübeyî, *ed-Dürrü'l-münâddad fi esmâ'i kütübi mezhebi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Ömer b. Garâme el-Amrî), Beyrut 1416/1996, s. 296-298; Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", *DİA*, XV, 541-542.

FERHAT KOCA

İBNÜ'n-NECCÂR er-RÂZÎ

(bk. NECCÂR, Hüseyin b. Muhammed).

İBNÜ'n-NEDİM

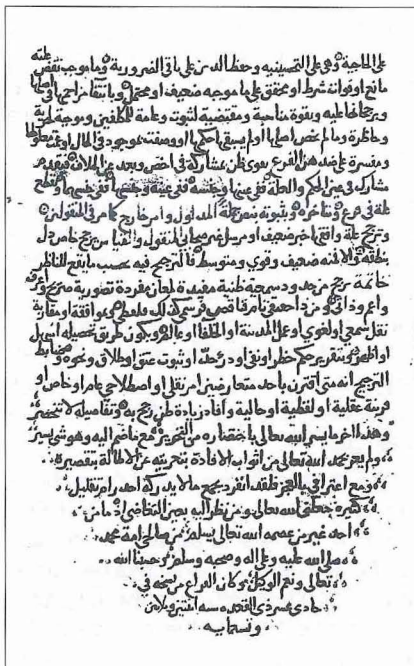
(ابن النديم)

Ebû'l-Ferec Muhammed
b. Ebî Ya'kûb İshâk
b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm
(ö. 385/995 [?])

Arap bibliyografya âlimi,
el-Fihrist adlı eserini müellifi.

Hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Bağdat'ta yaşadığı ve orada öldüğü biliniyorsa da doğum tarihi kesin olarak belli değildir. *el-Fihrist*'te (s. 330), Hâricî fukahâsından olan dostu Berdâ' den söz ederken onu 340'ta (951) gördüğünü ve kitaplarının listesini aldığını belirtir. Anılan tarihte bu âlimle tanışıp dostluk kuracak kadar olgun bir yaşta olduğuna göre 320 (932) yılı civarında doğduğu söylenebilir. Ailesi hakkında bilgi bulunmadığı gibi İbnü'n-Nedîm künyesini alış sebebi de tartışmalıdır. Kendisinin, babasının veya de-

İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî'nin *Muhtaşarü'l-Tahrir* adlı eserinin son sayfası (Chester Beatty Library, nr. 3292/6)

delerinden birinin nedim olmasından dolayı bu künyeyi aldığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Babası gibi İbnü'n-Nedîm de "varrâk" idi. "Virâka" (kitap istinsah edip ciltlemek, kitap ticareti yapmak) mesleğini babasından öğrenmiş, bu sayede devrin ilim, kültür ve sanat çevreleriyle ilişki kurma, değişik konularda pek çok kitap tanıma imkânına kavuşmuştur. *el-Fihrist*'te çeşitli dinler, mezhepler, ilimler ve sanatlar hakkında bilgi verirken, bu alanlarda yazılmış eserleri ve bunların muhtevalarını tanıtırken âdeti her alanın uzmanı gibi sağlam bilgiler aktarmasından çok yönlü ve esaslı bir tahsil gördüğü belli olmaktadır. Yazı, dil, edebiyat, hadis, fıkıh, felsefe, matematik ve Helenistik dönem ilim ve kültürleriyle ilgili geniş bilgisini hocaları arasında yer alan Ebû Saîd es-Sayrafi, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, İsa b. Ali, Ebû Abdullah el-Merzûbânî, İbnü'l-Hammâr, İbn Kırnîb ve Ebû Süleyman es-Sicistânî gibi âlimlere borçludur.

el-Fihrist'te yer alan bilgilerden (s. 227) İbnü'n-Nedîm'in bir süre Musul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Gustav Flügel, eserin bir başka yerindeki ifadedden (s. 490) onun İstanbul'u ziyaret ettiği ve Ayasofya'yı gördüğü sonucunu çıkarıyorsa da (neşredenin girişi, I, XIV) bu husus, Bağdat'ta hristiyanların oturduğu ve

"Dârürrûm" denilen mahalleyi İstanbul, "el-biya" kelimesini de Ayasofya Kilisesi şeklinde yorumlamaktan kaynaklanan bir yanlışlıktır (Muhammed Yûnus el-Hüseynî, XI/11-12 [1931], s. 681-683). İbnü'n-Nedîm'in vefat tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. İbnü'n-Neccâr *Târîhu Bağdâd* zeylinde 20 Şâban 385'te (19 Eylül 995), Makrîzî ise 20 Şâban 380'de (12 Kasım 990) öldüğünü bildirirken İbn Hacer, Ebû Tâhir el-Kerhî'den naklen 438 (1046-47) tarihini verir; fakat bu bilginin doğru olmadığını da belirtir. İbn Hacer'e göre bu tarihe kadar yaşamış olsaydı aynı dönemde yetişen İbn Sînâ, İhvân-ı Safâ, Bîrûnî gibi filozof ve bilginlere eserinde yer vermesi gerekirdi. Sonuç olarak İbn Hacer onun 388'de (998) vefat ettiği kanaatine varır (*Lisânü'l-Mizân*, V, 72). Ancak İbnü'n-Nedîm'in ölüm tarihiyle ilgili yukarıdaki rivayetlerden ilkinin tercih etmek daha isabetli görünmektedir. 385 (995) yılından sonra ölen bazı âlimlerin biyografilerine eserde yer verilmiş olması meselesine gelince bunların *el-Fihrist*'e sonradan eklendiği kabul edilmektedir. Nitekim müellifin kendisi, eserinde görülebilecek bazı eksikliklerin sonradan okuyucular tarafından tamamlanmasını istemiştir (*el-Fihrist*, s. 274).

İbnü'n-Nedîm'in bazı Sünnî âlimlerinden söz ederken "Haşviyye'dendir" ifadesini kullanması, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'yi Cebriyye'den sayması (a.g.e., s. 257), hoca ve dostları arasında İsmâîlî ve Mu'tezilîler'in bulunması gibi hususlar sebep gösterilerek onun Şîi-Mu'tezilî olduğu kabul edilmektedir. Ancak "Haşviyye'dendir" şeklindeki iddiası (a.g.e., s. 255) İbn Küllâb gibi nâdir kişilerle ilgili olup bütün Sünnî ulemâyı aynı kategoride saydığı anlamına gelmez. Eş'arî'ye "Cebriyye" (el-Mücbire) başlığı altında yer vermesi de (a.g.e., s. 257) İbnü'n-Nedîm'in Şîi olduğunu göstermeye yetmez. Esasen müellif, bu başlık altında daha çok Eş'arî'nin Mu'tezile'den ayrılışını halkın huzurunda nasıl açıkladığı konusu üzerinde durur. Bununla birlikte onun ılımlı bir Şîi sayıldığını ortaya koyan daha güçlü deliller bulunmaktadır. İlim ve kültür çevresini oluşturan kimseler de genellikle Mu'tezile kelâmcıları ile Fârâbî okulundan yetişen mantıkçılardır.

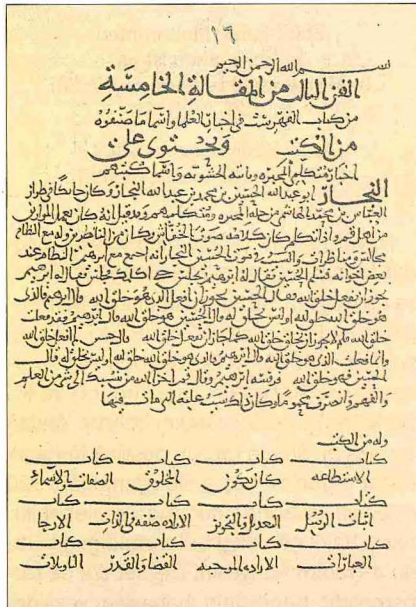
İbnü'n-Nedîm'in 377 (987) yılında kaleme aldığı, *Fihristü'l-kütüb*, *Fihristü'l-ülûm* ve *Fihristü'l-ulemâ* adlarıyla da bilinen, fakat kısaca *el-Fihrist* diye tanınan kitabı İslâm dünyasında bibliyografik eserler türünün ilkidir. Zamanla kay-

bolmuş pek çok eserin adı, konusu ve müellifi hakkındaki bilgiler sadece bu eser sayesinde günümüze ulaşabilmiştir. Buna rağmen İbn Hacer el-Askalânî'nin İbnü'n-Nedîm hakkındaki oldukça menfi görüşlerinden de anlaşılacağı üzere (*Lisânü'l-Mizân*, V, 72-73), muhtemelen Şîi ve Mu'tezilî olduğu şeklindeki yaygın kanaat sebebiyle tarih ve tabakat yazarlarının büyük çoğunluğu müellif ve eserini tamamen ihmal etmiş, bazıları da birkaç satırla anmıştır.

İslâm'ın altın çağı olarak kabul edilen ilk dört asırda dinî, fikrî ve ilmî alanlarda yazılmış Arapça telif eserlerle tercümeler ve bunların müellifleri hakkında verdiği bilgilerle ilim dünyasına ışık tutan *el-Fihrist* "makale" adını taşıyan on bölümden oluşmakta ve her bölüm "fen" başlığıyla alt bölümlere ayrılmaktadır. Birinci bölüm çeşitli milletlerin konuştuğu diller, kullandığı yazılar ve bunların özelliklerinin yanı sıra mukaddes kitaplar, Kur'ân-ı Kerîm, kıraat ilmi ve kurrâlara ayrılmıştır. İkinci bölüm dil ve gramer hakkında olup Arap nahvinin teşekkülü, Kûfe ve Basra dil okullarında nahiv ilminin gelişmesi gibi konularla ilgili bilgiler içermektedir. Üçüncü bölümde tarih, siyer, ensâb âlimleri ve bunların eserleriyle kâtipler, divanlar, nedimler, müşikişinaslar tanıtılmakta ve eğlenceye dair konulara yer verilmektedir. Dördüncü bölüm şiir ve şairler, beşinci bölüm kelâm ve İslâm'da kelâm akımları hakkındadır. Altıncı bölüm fıkha ve fikhî mezheplere ayrılmış olup eserin en geniş kısmıdır. Yedinci bölüm felsefeye ve Eskiçağ'dan intikal eden ilimlere, sekizinci bölüm sihir, büyü, tılsım, illüzyon ve hurafelere ayrılmıştır. Dokuzuncu bölüm Kaldeliler, Sâbiîler, Maniheistler, Mezdekîler gibi eski Mezopotamya ve Pers din ve kültürlerinin uzantısı olarak varlıklarını devam ettiren din, mezhep ve kültürleri, onuncu bölüm de İlkçağ'dan itibaren eski kimya alanındaki çalışmaları içermektedir. Eserde birinci bölümün ikinci kısmında yahudi ve hristiyan kutsal kitaplarına da temas edilmekte, yahudi âlimlerinden sadece Saîd el-Feyyûmî'ye (Saadia Gaon) yer verilmekte, ayrıca bazı hristiyan din âlimleri tanıtılmaktadır.

İlim, kültür ve medeniyet tarihi bakımından büyük değere sahip olan *el-Fihrist*'in ilk ilmî neşrini yapmak üzere Gustav Flügel 1850'de çalışmaya başlamış, onun 1870'te ölümü üzerine Johannes Roediger ve August Mueller eksikleri tamamlayarak neşri gerçekleştirmişlerdir

İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist* adlı eserinin beşinci makalesinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1934)

(Leipzig 1871-1872). Bu çalışma ilk olmasına rağmen bazı Grekçe ve Latince isimlerin doğru olarak tesbiti ve çeşitli indeksleriyle sonraki neşirlerden daha kullanışlıdır. Ancak sadece Paris, Viyana ve Leiden nüshalarına dayandığı ve *el-Fihrist*'ten ıktibasta bulunan diğer klasik kaynaklarla karşılaştırılmadığı için bunda çok sayıda eksik ve okuma hatası mevcuttur. Hellmut Ritter, yayımladığı bir araştırmada (*Isl.*, XVII [1928], s. 15-23) Viyana (nr. 33) nüshasının Köprülü Kütüphanesi'nden (nr. 1134), Viyana Nationalbibliothek (nr. 34) nüshasının da yine Köprülü Kütüphanesi'ndeki başka bir nüshadan (nr. 1135) istinsah edildiğini, Paris Bibliothèque Nationale yazmasının (nr. 1400) Köprülü Kütüphanesi'ndeki nüshanın (nr. 1134) bir kısmının, Leiden Universitätsbibliothek'teki yazmanın ise (nr. 20) Viyana'dakinin (nr. 34) aynısı olduğunu tesbit etmiş, Köprülü Kütüphanesi'ndeki nüshanın da (nr. 1134) Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshadan (Şehid Ali Paşa, nr. 1934) istinsah edildiğini ve asıl nüshanın bu olduğunu göstermiş, ayrıca buradan hareketle Flügel neşrinin birçok yanlış ve eksiklik içerdiğini ortaya koymuştur. Flügel neşrine esas teşkil eden Paris nüshasında daha çok İslâmî ilimlere, Leiden nüshasında ise eski medeniyetler döneminde ortaya çıkan ilimlere ağırlık verilmesi, İbnü'n-Nedîm'in bu kitabının birbirinden bağımsız iki ayrı eser olduğu düşüncesine yol açmıştır. Ancak bu nüshaların ikisinin de 377 (987) tarihini taşıması ve kitabın başlangıcında ortaya konan yöntemin son kısımda da kullanılmış olması bu düşüncenin doğru olmadığını göstermektedir (Muhammed Yûnus el-Hüseynî, XI/1-12 [1931], s. 679). Belki de çok eski bir tarihte bu muhteva farklılığından dolayı *el-Fihrist* ikiye ayrılmış ve bu durum her parçanın ayrı bir eser gibi telakki edilmesine sebep olmuştur. Flügel neşrinin sekiz sayfalık bir ilâve ile birkaç defa tıpkıbasımı yapılmıştır (Kahire 1348; Beyrut 1964, 1398/1978). Rızâ Teceddüd, Flügel'in ulaşamadığı nüshalardan da faydalanmak suretiyle *el-Fihrist*'i Farsça'ya çevirerek yayımlamış (Tahran 1384/1965), daha sonra da eserin Arapça yeni bir neşrini gerçekleştirmiştir (Tahran 1391/1971). Mustafa eş-Şüveymî Chester Beatty (Dublin), Süleymaniye ve Köprülü Kütüphanelerindeki yazmaları esas alarak mevcut basmalarıyla da karşılaştırmak suretiyle eserin ilk dört makalesini yeniden yayımlamış (Tunus 1405/1985), Bayard Dodge ise bir giriş, dipnot

ve zengin indekslerle birlikte *el-Fihrist*'i İngilizce'ye çevirmiştir (London 1970). Flügel ayrıca *el-Fihrist*'in Mani hakkındaki kısmını Arapça metin, tercüme ve açıklamalarıyla birlikte neşretmiştir (*Mani seine Lehre und seine Schriften*, Leipzig 1862). İbnü'n-Nedîm, yazı ve yazı malzemesini konu alan *Kitâbü'l-Evşâf ve't-teşbihât* adlı bir eser daha yazdığını söylüyorsa da (*el-Fihrist*, s. 17) bunun günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. G. Flügel), Leipzig 1871-1872, neşredenin girişi, I, XIV; a.e., Beyrut 1398/1978, s. 17, 227, 255, 257, 330, 490; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdebâ*, XVI, 106; Ibn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 72-73; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1303; M. Berthelot, "İbn al-Nadim, al-Fihrist, the tenth discourse transl.", *La chimie au moyen âge: L'alchimie arabe*, Paris 1893, III, 26-40; Brockelmann, *GAL*, I, 147-148; *Suppl.*, I, 226-227; J. Fück, "Some Hitherto Unpublished Texts on the Mu'tazilite Movement from Ibn al-Nadim's Kitâb al-Fihrist", *Professor Muhammed Shâfi' Presentation Volume* (ed. S. M. Abdullah), Lahore 1955, s. 51-74; a.mlf., "Eine arabische Literaturgeschichte aus dem 10. Jahrhundert n. Chr. Der Fihrist des Ibn an-Nadim", *ZDMG*, LXXXIV (1930), s. 111-124; a.mlf., "Neue Materialien zum Fihrist", a.e., XC/2 (1936), s. 298-321; a.mlf., "The Arabic Literature on Alchemy According to an-Nadim (A. D. 987), a Translation of the Tenth Discourse of the Book of the Catalogue (al-Fihrist) with Introduction and Commentary", *Ambix*, IV, London 1951, s. 81-144; a.mlf., "Nedîm", *IA*, IX, 167-169; a.mlf., "İbn al-Nadim", *EP* (Fr.), III, 919-920; Sarton, *Introduction*, I, 662; Sezgin, *GAS*, I, 385-388; Tâhir Ahmed Mekki, "*el-Fihrist* li-Muhammed b. İshâk en-Nedîm", *Dirâsât fi meşâdirü'l-üdeb*, Kahire 1986, s. 295-317; Abdüttewvâb Şerefeddin, "Revâ'ifu't-türâsi'l-İslâmî: *el-Fihrist* li'bni'n-Nedîm", *el-Mecelletü'l-Magribiyye li't-tevşîk ve'l-ma'lûmât*, sy. 4, Tunus 1986, s. 74-86; Ch. M. Fraehn, "İbn Abi Jakub el-Nedim's Nachricht von der Schrift der Russen im X. Jahrhundert Ch., Kritisch beleuchtet", *Bulletin scientifique publiée par l'Académie Impériale des Sciences*, St. Petersburg 1835; J. von Hammer-Purgstall, "İbn al-Nadim, al-Fihrist Extraits ... sur la religion des sabéens, traduits", *JA*, XII (1841), s. 246-272; I. Goldziher, "Beiträge zur Erklärung des Kitâb al-Fihrist", *ZDMG*, XXXVI (1882), s. 278-284; M. T. Houtsma, "Zum Kitâb al-Fihrist", *WZKM*, IV (1890), s. 224; H. Ritter, "Philologika I. Zur Überlieferung des Fihrist", *Isl.*, XVII (1928), s. 15-23; XVIII (1929), s. 316; Muhammed Yûnus el-Hüseynî, "Eser İhâlid fi târihi'l-fikri'l-'Arabî: Kitâbü'l-Fihrist li'bni'n-Nedîm", *MMIAdm.*, XI/11-12 (1931), s. 678-687; H. G. Farmer, "Tenth Century Arabic Books on Music: as Contained in Kitâb al-Fihrist of Abu'l-Faraj Muhammad Ibn al-Nadim", *Annual of Leeds University Oriental society*, II (1959-61), s. 37-47; Cevâd Ali, "İlmü'bni'n-Nedîm bi'l-Yehüdiyye ve'n-Naşrâniyye", *MMIir.*, VIII (1961), s. 84-113; a.mlf., "Ma'arrafehü'bni'n-Nedîm 'ani'l-Yahüdiyye ve'n-Naşrâniyye", a.e., X (1963), s. 156-183; "Terceme-i Fârsi-yi Kitâbü'l-Fihrist", ed-

Dirâsâtü'l-edebiyye, VIII/1-2, Beyrut 1325/1966, s. 187-191; B. Dodge, "Hayâtü'bni'n-Nedîm", *RAA*, XLV (1970), s. 545-555; R. Sellheim, "Das Todesdatum des Ibn an-Nadim", *IOS*, IV (1974), s. 429-432; Friedrich W. Zimmermann, "On the Supposed Shorter Version of Ibn an-Nadim's Fihrist and its Date", *Isl.*, LIII/2 (1976), s. 267-273; Samir Khalil, "Theodore de Mopsueste dans le «Fihrist» d'Ibn an-Nadim", *Le Muséon*, XC/3-4, Louvain 1977, s. 355-362; David A. King, "The Origin of the Astrolabe According to the Medieval Islamic Sources", *MTUA*, V/1-2, Halep 1981, s. 49-50; Şa'bân Abdülazîz Halife, "el-Fihrist li'bni'n-Nedîm: dirâse biyücrâfiyye, bibliyücrâfiyye, bibliyümetriyye", *Mecelletü Merkezi'l-veşâ'ik ve'd-dirâsâti'l-insâniyye*, III/3, Katar 1991, s. 143-175; İbrâhim el-Ebyârî, "el-Fihrist li'bni'n-Nedîm", *Tİ*, II, 193-210; Hasan Ensârî, "İbn Nedîm", *DMBİ*, V, 43-48.

NASUHİ ÜNAL KARAARSLAN

İBNÜ'n-NEFİS

(ابن النفيس)

Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî
b. Ebî'l-Hazm İbnü'n-Nefîs
el-Kareşî ed-Dimaşkı
(ö. 687/1288)

Küçük kan dolaşımını keşfiyle ünlü
hekim ve düşünür.

Dimaşk yakınındaki Kareşiye'de doğduğu için Kareşî, Dimaşk'ta okuyup şöretini orada kazandığı için de Dimaşkı nisbesiyle anılır. Ayrıca Kareşî kelimesine bakarak ailesinin Mâverâünnehir'deki Karaş köyünden geldiği ileri sürülüyorsa da bu zayıf bir ihtimaldir. Kendisinin bahsedene başlıca tabakat kitaplarında İbn Ebü'l-Hazm künyesinin İbn Ebü'l-Harâm olarak zikredilmesi ve müellif hattı bazı eserlerinde her iki imlâya birlikte rastlanması, nisbesi gibi tam adı hakkında da bazı tartışmalara yol açmış, ancak bu karışıklık müellifin noktalamadaki basit ihmali-ne hamledilerek bunlardan daha çok İbn Ebü'l-Hazm şekli doğru kabul edilmiştir (meselâ bk. İbn Fazlullah el-Ömerî, IX, 349; Yâfiî, IV, 207; Zirikî, V, 78). Nûreddin Zengî'nin Dimaşk'ta inşa ettirdiği Bîmâristânü'n-Nûrî'de tıp tahsil etmiş ve yine aynı şehirdeki Dahvâriyye Tıp Medresesi'nin kurucusu Mühezzebüddin ed-Dahvâr'in öğrencisi olmuştur. Dimaşk'ta tahsilini tamamlayıp hekimlikte tecrübe ve ün kazandıktan sonra Mısır'a giden İbnü'n-Nefîs, Memlûk Sultanı I. Baybars'ın özel hekimliğine ve devletin Suriye-Mısır hekimleri başkanlığına getirilmiş, ayrıca muhtemelen, Selâhaddin-i Eyyûbî'nin 1181'de inşa ettirdiği Bîmâristânü'n-Nâsirî'de hocalık yaparak aralarında ünlü cerrah İbnü'l-İbrî'nin de bulunduğu çok sayıda